گوڤارا ئەكادیمی یا زانكویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١٣ ژ.١، ٢٠٢٤
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الايداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0.
e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v13n1a1668

ڕەنگڤەدانا سیاسی یا بیردوزێن ناسیۆنالیزمێ ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی

د. هەوار خليل طاهر، پشكا پەیوەندیێن ناڤدەولەتی و دپلۆماسی، كولیژا زانستێن سیاسی، زانكویا دهۆک، هەرێما كوردستانا عیراقێ

پوختە

ڤەكۆلین ل سەر تێگەهـ و شرۆڤەكارنا ناسیۆنالیزمێ فرە ڕەهەندییە. ئێک ژ ئەڤان رەهەندان تیۆرێن جوراوجورێن گرێدایی ب خواندنێن ناسیۆنالیزمێیە. هندەک تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ ل سەدێ ٢١ێ گرنگیەكا تایبەت بخۆڤە وەرگرتییە و ئەڤ چەندە هەڤبەستە ب كۆمەكا ئەگەران كو بەرزبوونا ڕێژا دەولەتان ل سەر بنیاتێ ئەتنیک-نەتەوە، ب تایبەت ل هەرێمێن د قوناغا گەشەسەندنێدا، ئێک ژ فاكتەرێن سەرەكییە. بۆ نموونە، وەک تیۆرا مۆدێلا كو Gellner گرنگیێ پێددەت یا بناڤێ مۆدێرنیزم یان نوێخازی (modernism)، ناسیۆنالیزم ژ ئەنجامێ ناكۆكیێن جڤاكی-ئەتنیكی سەرهەلدایە. ئانكو ژ هەمیا گرنگتر، دەربازبوونا جڤاكی ژ جڤاكەكێ كشتوكالی بۆ جڤاكەكێ پیشەسازی و دوپات دكەت كو ناسیۆنالیزم دبیتە ئەگەرێ درستبوونا نەتەوێ. بەلێ تیۆرا ئەزەلگەرایی (primordialism) بەروڤاژیا تیۆرا نوێخازی هەلسەنگاندنێ بۆ ناسیۆنالیزمێ دكەت و تەكەزی ل سەر ڤێ چەندێ دكەت كو نەتەوە ناسیۆنالیزمێ درستدكەت. د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا دێ هەلسەنگاندن بۆ ئەڤان هەردوو تیۆران و هەروەسا تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی (ethno-symbolism) هێتەكرن كو تایبەت ب پرسێن دەستەبەركرنا مافێ-چارەنڤیس یان بابەتێ سەربخۆیێ كو بۆ نەتەوەیێن مینا كوردان گرنگیەكا تایبەت هەیە. د ڤێ ڤەكۆلینێدا دێ بزاڤ هێتەكرن تیۆرێن ناسیۆنالیزمیێن پێتر ب كێشا ناسیۆنالیزما كوردی گرێدایی بهێنە دەستنیشانكرن و هەلسەنگاندن. هەلبەت قوناغێن گەشەكرن و گرنگیدان ب بنەمایێن كولتوری كارەكێ پێش مەرجە بۆ پرسێن سیاسیێن د چارچووڤێ مافێ-چارەنڤیسدا دهێنە شۆپاندن، لەوما ئەڤ تیۆرێن دهێنە گەنگەشەكرن هەم هەلسەنگاندن بۆ بها و نرخێن كولتوری دكەت و هەم ژی بارگرانی دێ پێتر ل سەر پرسێن پێڤاژویا سیاسی بیت.

پەیڤێن كلیلی: ناسیۆنالیزم، ئەزەلگەرایی، نوێخازی، ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی.

1 پێشەكی

نەتەوە و ناسیۆنالیزم وەک پەیڤ د چارچووڤێ دیاردێن مۆدێرندا دهێنە نیاسین و ب تایبەت دناڤ تێكستێن هندەک فیلۆسۆفێن وەک: كانت، رۆسۆ، هێردێر، ماركس، رێنان و... هتد دا ل پشتی سەدێ ١٨ێ هاتینە خەملاندن، بەلێ نەتەوە و ناسیۆنالیزم د بیاڤێ تیۆریدا ل پشتی نیڤا دووێ ل سەدێ ٢٠ێ هەلسەنگاندن و دیڤچوونێن بەرفرەهـ ب خۆڤە پەیداكر و بیروكێن كۆمەكا بیرمەندان ل سەر ئەڤان دیاردان بوونە ئەگەرێ نەخشاندنا پەرتووكخانێن جیهانی. ل دەستپێكا سیستەمێ نوێیێ جیهانی (نەمانا دوو جەمسەری: ئەمریكا و ئێكەتیا سۆڤیەتێ) ل سالا ١٩٩١ێ كو هەڤدەمە دگەل هەلوەشاندنا دیوارێ بەرلین، دویماهی هاتنا شەرێ سار و ژناڤچوونا سۆڤیەتا جاران بۆ ئەگەرێ سەرهەلدانا كۆمەكا بیروكێن گرنگێن دیاردێن سیاسی. بۆ نموونە، ل هندەک دەڤەرێن جیهانێ (ل وەلاتێن پێشكەفتی وەک ئێكەتیا ئەورۆپا) كاریگەری و گرنگیا هەڤگرێكا ناسیۆنالیزم و دەولەت-نەتەوە پاشەكشێ دكەت و روحا هەڤكاری-هەماهەنگی و جیهانگیری ل شوینا وێ دگریت، یان گرنگیدان ب رێكخراوێن مینا ئێكەتیا ئەورۆپا. بەلێ بیروكا ناسیۆنالیزم و دەولەت-نەتەوە ل هەرێمێن د ئاستێ گەشەسەندنێدا (بۆ نموونە ل وەلاتێن ڕۆژهەلاتا ناڤین) گرنگیەكا تایبەت هەیە و ڕۆژ ب ڕۆژ ل سەر ڤێ بنیاتێ ڕێژا دەولەتان زێدەدبن، وەلاتێن ئاسیا ناڤەراست، ل بالكان، باشۆرێ سۆدان، تەیمۆرا ڕۆژهەلات و... هتد. ئانكو بابەتێ نەتەوە و ناسیۆنالیزم ژ مژارێن گەرم و هەستیارێن دەڤەرێن د ئاستێ گەشەسەندنێدا وەک ل ڕۆژهەلاتا ناڤین و ب تایبەت ل دەڤەرێن كوردان.

تیۆرێن ل دوور بابەتێن نەتەوە و ناسیۆنالیزم ل ئەورۆپا یا ڕۆژئاڤا پێتر كارێكتەرێن مۆدێرن ب خۆڤە دبینن، ب تایبەت تیۆرا نوێخازی، كو هەڤبەستە ب سنوران و تەسلیم بوونا هەڤوەلاتی ب ئیرادا دەولەتا ئێكگرتیا مۆدێرن. بەلێ ل ڕۆژهەلات و ب تایبەت ل ڕۆژهەلاتا ناڤین و نەخاسمە ل دەڤەرێن كوردستانی، تیۆرێن نەتەوە و ناسیۆنالیزم زۆرتر كارێكتەرێن ئەزەلگەرایی و ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی ب خۆڤە دبینن كو ل سەر بنەمایێ نفشێ هەڤبەشێ ئەزەلی و ئەفسانەیی و هەروەسا سیمبۆلێن هەڤپشكێن نوێنەراتیا ئەتنیک و گرۆپەكێ كولتورەكێ ئێكگرتی دكەت. بێ گومان بۆ تێگەهشتنا بەرفرەهـ یا مرۆڤی ل سەر تیۆرێن نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ ل ڕۆژهەلات، هندەک پرەنسیپێن تیۆرا نوێخازی دبنە هاریكارێ تیۆرا ئەزەلگەرایی. ئانكو راستە تیۆرا ئەزەلگەرایی و ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی گرنگیەكا تایبەت بۆ گەلێن ڕۆژهەلاتا ناڤین هەیە بەلێ هەمی ئەتنیک و نەتەوە بۆ خۆ پێناسەكرنێ ل جیهانا ئەڤرۆ یا مۆدێرن پێدڤی ب ئالاڤ و میكانیزمێن مۆدێرن ژی هەنە.

د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا دێ هەلسەنگاندن بۆ ئەڤان تیۆرێن گرێدایی ب هزرا ناسیۆنالیزمێ هێتەكرن، ئەوێن تایبەت ب پرسێن دەستەبەركرنا مافێ-چارەنڤیس یان بابەتێ سەربخۆیێ كو بۆ نەتەوێن مینا كوردان گرنگیەكا تایبەت هەیە. هەروەسا دێ بزاڤ هێتەكرن كو تیۆرێن ناسیۆنالیزمیێن پێتر ڕەنگڤەدان ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكری بهێنە دەستنیشانكرن و هەلسەنگاندن. هەلبەت قوناغێن گەشەكرن و گرنگیدان ب بنەمایێن كولتوری كارەكێ پێش مەرجە بۆ پرسێن سیاسیێن د چارچووڤێ مافێ-چارەنڤیسدا دهێنە شۆپاندن، لەوما ئەڤ تیۆرێن دهێنە گەنگەشەكرن هەم هەلسەنگاندنێ بۆ بها و نرخێن كولتوری دكەت و هەم ژی بارگرانی دێ پێتر ل سەر پرسێن پێڤاژویا سیاسی بیت. ب شێوەیەكێ گشتی، دوو مەرەمێن سەرەكی ل پشت ئەڤێ ڤەكۆلینێ لبەردەستن: شرۆڤەكرنا تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ و ڕەنگڤەدانا ئەڤان

تیۆران ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی، یا دووێ، د هەلسەنگاندن و شرۆڤەكرنا ئەڤان تیۆران دا دێ دیار بیت كا كیژ ژ ئەڤان تیۆران زۆرتر كاریگەری یان ڕەنگڤەدان ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكرییە.

1.1 گرنگیا ڤەكۆلینێ

گرنگییا ڤەكۆلینێ د ڤێ چەندێدایە كو تیشک دێ ل سەر شرۆڤەكرنا تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ بن و ل دەما ئەڤێ هەلسەنگاندنێ دێ دیار بیت كا كیژ ژ ئەڤان تیۆران پێتر نێزیكبوون و كاریگەری ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكرییە، یان پرەنسیپێن ئەڤان تیۆران ب ئاوایەكێ هەڤسەنگ یان هندەک پرەنسیپ ژ هندەک پرەنسیپێن دیتر زۆرتر كاریگەری ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكریە. بێ گومان ئەڤ هێلێن هزرییێن ناسیۆنالیزمێ وەک میكانیزمێن گرنگ دهێنە هەژمارتن بۆ ڤاڤارتنا ئەتنیک و نەتەوان ل دەڤەرێن جوراوجور و نەخاسمە پرسێن گرێدایی ب ئەتنیک، نەتەوە و ژ هەمیا گرنگتر دەولەت و بنەمایێن ئاڤاكرنا دەولەتێ.

2.1 ئارمانجا ڤەكۆلینێ

ئارمانجا ڤەكۆلینێ پێتر دیاركرنا پرەنسیپێن بیردوزێن ناسیۆنالیزمێیە، ب شێوەیەكێ گشتی، كو زۆرتر نێزیک بوونەک هەیە یان گونجایترە دگەل ناسیۆنالیزما كوردی دا. شرۆڤەكرنا ئەڤان بیردوزان دێ ئارمانجا ڤێ ڤەكۆلینێ پێتر دیار بیت كا كیژ ژ ئەڤان بیردوزان ڕەنگڤەدانا سیاسی ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكرییە. بۆ ئەڤێ مەرەمێ دێ د ڤێ ڤەكۆلینێدا هەلسەنگاندنێ بۆ هندەک ئارمانجان كەین، بۆ نموونە:

- ب شێوەیەكێ گشتی، شرۆڤەكرنا بیردوزێن ناسیۆنالیزمێ ب تایبەت هەر بیردوزەک ل سەر هندەک پرەنسیپان هاتیە نەخشاندن.
- د هەلسەنگاندنا ئەڤان بیردوزێن ناسیۆنالیزمێ دا دێ دیار بیت كا كیژ ژ ئەڤان تیۆران پێتر ڕەنگڤەدان و كاریگەری ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی درستكرییە.

3.1 ڤەرێژا ڤەكۆلینێ

لدویڤ بیردوزێن ناسیۆنالیزمیێن د ڤێ ڤەكۆلینێدا هەلسەنگاندن بۆ هاتینەكرن ناسیۆنالیزما كوردی نەگەهشتیە ئاستەكێ كو مفادار بیت ژ تەڤایا پرەنسیپێن تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ كو مەرجێن گرنگن بۆ نەتەوەسازی و دەولەتسازیێ، ئەڤە ژی ژ بەر كۆمەكا ئەگەرێن ناڤخۆیی و ب تایبەتێن دەرەكی نە كو بووینە كۆسپ ل هەمبەری گەشەیا هەمەلایەنە ب بنەمایێن نەتەوەسازی.

4.1 ڕێباز و دابەشكرنا ڤەكۆلینێ

بێ گومان گەلەک ڕێبازێن زانستیێن جیاواز بۆ ڤەكۆلینا ڤی بابەتی ل بەردەستن، بەلێ لدویڤ ڕێبازا زانستییا "شرۆڤەكاری و بەراوردكاری"، دێ ئەڤ ڤەكۆلینە هێتە ئەنجامدان. ب ڤێ ڕێكێ دێ شرۆڤە بۆ هێلێن هزرییێن ناسیۆنالیزمێ هێتەكرن و چەندایەتی و چاوانیا كاریگەریا پرەنسیپێن ئەڤان تیۆران ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی دێ هێتە دیاركرن. چار تەوەرێن ژ هەڤ جودا د ڤێ ڤەكۆلینێدا بۆ شرۆڤەكرن و هەلسەنگاندنێ هاتینە دەستنیشانكرن، ئەڤ تەوەرە ب ڤی ڕەنگینە: تەوەرێ ئێكێ: ئەزەلگەرایی (Primordialism)، تەوەرێ دووێ: نوێخازی یان مۆدێرنیزم (modernism)، تەوەرێ سێێ: ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی (ethno-symbolism) و تەوەرێ چارێ: ڕەنگڤەدانا تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی. هەر سێ تەوەرێن دەستپێكی هاریكارێن سەرەكینە بۆ تێگەهشتنا مرۆڤی ل سەر تەوەرێ چارێ كو وەک ڕەنگڤەدان ل سەر ناسیۆنالیزما كوردی هاتینە تەرخانكرن.

2. تەوەرێ ئێكێ: ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی (Primordialism)

قوتابخانا هزری-فەلسەفی یا ڕۆمانتیكا ئەلمانی، ب تایبەت ل سەدێ ١٩ێ، زەمینا ستوینێ گرنگێ تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی (Primordialism) ب ڤی ڕەنگی دارێشت، 'ناسیۆنالیزما ئۆرگانیک داكۆكێ ل سەر جیهانا ب هەبوونا نەتەوێن سروشتی دكەت و هەمی گاڤان جیهان ب ڤی ڕەنگی دناڤبەرا نەتەواندا دابەش بوویە. ئەگەر خۆناسین و سەربخۆیی بۆ نەتەوێ نەبیت ئەڤە كارێ ناسیۆنالیزمێیە كو ب ڤی ئەركی رابیت' (Smith 1998: p. 146). ناسیۆنالیزما ئۆرگانیک بناغێ دەرگەهێ تێگەهێ تیۆرا ئەزەلگەرایی بۆ خواندنێن ناسیۆنالیزمێ درستكر و هەتا ئەڤرۆكە پشتبەستنێ ب ڕەسەناتیا سروشتی بوونا هەر نەتەوەیەكێ ل سەر جوگرافیەكا دیاركری دكەت. ئانكو ل گورەیی ڤێ بیردوزێ مرۆڤ دشێت داكۆكێ ل سەر ڤێ چەندێ بكەت كو ناسیۆنالیزم بەرهەمێ هەر نەتەوەیەكێیە كو ب مەرج و سەردەمێن مێژوویی، ئەوێن ب سەر نەتەوێدا هاتین گەشەكریە. هەروەک عباس وەلی دویات دكەت، ناسیۆنالیزمێ باوەری ب ڕەسەناتیا نەتەوێ هەیە، ناسیۆنالیزم باندۆرەكا سیاسی ل سەر نەتەوێ هەیە بۆ دەستەبەركرنا مافێن مێژوویێن دەولەتەكا نیشتمانی (Vali 2003: p. 2).

كۆمەكا بنەمایێن تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی ل بەردەستن، وەک: كۆمەكا مرۆڤان، سروشتێ مرۆڤان، مەرجێن ژیانكرنا مرۆڤی و... هتد. ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی باوەری ب نەكەڤناری و نەژی مۆدێرن بوونا نەتەوێ هەیە، بەلكو باوەری ب پەیدابوونا نەتەوێ دگەل پەیدابوونا مرۆڤیدا هەیە. ئانكو نفشێ مرۆڤی ب شێوەیەكێ سروشتی دابەشی هەرێمێن جوداجودا بوویە كو وەک دیاریەک ژلایێ خودێ بۆ هەر نفشەكێ هاتیە بەخشین (Guibernau 1996: p. 49). زڤرین بۆ سروشتی بۆ

لێگەریان و ب دەستڤەئینانا دوبارە ڕەسەناتیا بنەماێن نەتەوەیی ژ كارێكتەرێن تیۆرا ئەزەلگەراییە و هەول ددەت خۆ ژ ڕەهەندێن مێژوویی جودا بكەت و زۆرتر خۆ نێزیكی ڕەهەندێن سروشتی بكەت (Smith 2001: p. 51). ژێكجوداكرنا ڕەهەندێن مێژوویی دگەل ڕەهەندێن سروشتیدا، دێ پێداویستیەكا زەرۆری بیت بۆ هەلسەنگاندنەكا ژیرانە بۆ ڤێ تیۆرێ.

د خشتێ (A) دا، ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی هێزا خۆ ژ سروشتی وەردگریت. سروشت دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا ژیانا گرسەیی و كۆمگەرایی یا مرۆڤان كو ب ناڤێ ئەتنیك و نەتەوە سەرهەلدایینە، ئانكو گرێدانا مرۆڤی ب سروشتی بناغە و ستوینێ ئەزەلگەراییە و پشتبەستن ب ڕەسەناتیا سروشتی مرۆڤ دبیتە ئەگەرێ زیندوویی، بەردەوامی و گەشەكرنا هەر ئەتنیك و نەتەوەیەكێ. ب چەند پەیڤێن كورت مرۆڤ دشێت خشتێ (A) ب ڤی ڕەنگی تێبگەهیت، 'ژێدەرێ سەلماندنا ناسنامێ سروشتە' (Etherington 2003, p. 10).

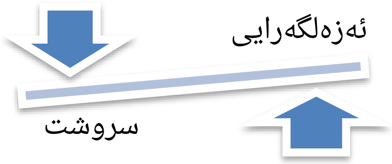

خشتێ A)، پەیوەندیا دناڤبەرا تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی دگەل سروشتیدا

د خشتێ (B) دا، مێژوو هێزا خۆ ژ ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی وەردگریت و مێژوو وەک پارسەنگەكێ گرنگ بۆ گەشەكرنا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی دهێتە هەژمارتن. مێژوو نابیتە ئەگەرێ سەلماندنا ناسناما نەتەوەیەكێ بەلكو دبیتە ئەگەرێ گەشەكرن و بەردەوامیا هەر نەتەوەیەكێ. یان ب ڕەنگەكێ دیتر، مێژوو وەک ئێک ژ ئالاڤان بۆ ئەزەلگەرایی دهێتەدیتن كو ل دەردووری سەنتەرێ دزڤریت ئەو سەنتەر ژی سروشتە. هەروەسا ل گور دیتنا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی، نەتەوەی پەیوەندیەكا هەڤسەنگ دگەل ژینگەها ناڤخۆیدا هەیە كو د بنەرەتدا سروشت ب ڤی رۆلێ پاراستنا هەڤسەنگیێ رادبیت (Horowitz 1985, p. 7).

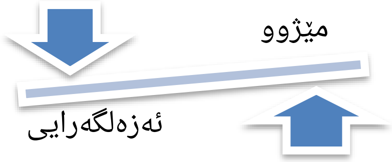

خشتێ B)، پەیوەندیا دناڤبەرا تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی دگەل مێژووی دا

كارێكتەر و ژێدەرێن ئایینی و بتایبەتێن ساختارێن هوز و هوزگەرایی كاریگەریا گرنگ ل سەر تیۆرا ئەزەلگەرایی هەیە. خێزان، بنەمال، هوز و پاشان ئەتنیك و نەتەوە ژ شەنگستێن دەستپێكێن ژیانا مرۆڤی پێكدهینیت و بێ گومان ئەڤ شەنگستە پەیوەندیەكا راستەوخۆیا ب ژیانا دەستپێكیا سروشتیا مرۆڤیڤە هەی كو ئەڤ سروشتە، ل گور دیتنا تیۆرا ئەزەلگەرایی، نەبتنێ دبیتە فاكتەرێ پالدەر بۆ دیاركرنا ڕەسەناتیا نفشێ نەتەوەیەكێ بەلكو فاكتەرێ زیندیاتی، بەردەوامی و گەشەكرنا هەر نەتەوەیەكێ دهێتەهژمارتن. كولتور و مێژوو وەک دوو ستوینێن گرنگ دیسان كاریگەریەكا خورت ل سەر ڤێ تیۆرێ هەیە و داكۆكیێ ل سەر ڤێ چەندێ دكەت كو جیهان ب شێوەیەكێ سروشتی و مێژوویەكا درێژخایەن دناڤبەرا نەتەواندا هاتیە دابەشكرن (Herb 1999: pp. 14-15).

ناسنامەیا كۆم وەک نەتەوە یان ئەتنیك دیاردەیەكا ئەزەلی و خوداوەندی یە كو دەستپێک و دوماهی نینە (Llobera 1999: 1). كۆمێن جڤاكی ژ تاكێن جڤاكی پێكدهێن و ئەڤ تاكە ب گرێدانێن فاكتەرێن وەک خوین، زمان، مێژوو و... هتد ل بن سیبەرەكا ئێكگرتیدا دهێنەكۆمكرن، ب ڤی ڕەنگی ژیانا كۆمگەرایی بۆ دەستەبەركرنا هێزێ و ب ڕێكا هێزەكا ئێكگرتی ئارمانجێن نەتەوەیی دهێنە مسۆگەركرن. مافێ هەر نەتەوەیەكێ یە سەربخۆیێ هەمبێز بكەت و نەتەوەگرایێن سەر ب وێ نەتەوێ ڤێ چەندێ دشۆپینن. ئانكو، ل گور دیتنا تیۆریا ئەزەلگەرایی، نەتەوە دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا ناسیۆنالیزمێ (Etherington 2003: pp. 11-12).

ب شێوەیەكێ گشتی، ئومێت ئوزكریملی (Umut Özkirimli) هەلسەنگاندنێ بۆ چار ڕێبازێن جوداێن تیۆرا ئەزەلگەرایی دكەت: نەتەوەگەرایی، جڤاكی-بایۆلۆجی، كولتورگەرایی و هەمیشەیی. خالا هەڤپشک یا دناڤبەرا ئەڤان چار ڕێبازاندا باوەری ب سروشتی بوون و كەڤناریا نەتەوەیی هەیە (Özkirimli 2010, p. 50). یا ئێكێ، گرنگیدان ب ئەندامەتی دناڤ نەتەوێدا دكەت، ئانكو هەر تاكەک دەمێ ژ دایكبوونێ دبیتە بەشەک ژ وێ نەتەوێ و ب ڤی ڕەنگی نەتەوە دبیتە خوداێ پێگەهەكێ مافێ-چارەنڤیس و ل دوماهیێ ڕەواتیا سەروەری یا سیاسی وەردگریت (هەمان ژێدەر، p. 51). یا دووێ، جڤاكی-بایۆلۆجی، تەكەزێ ل سەر ڕەسەناتی یا ئەتنیكێ وەک درێژەپێدەرێ خێزانی و بنەمالێ دهێتە دیتن و هەروەسا خێزان و بنەمال ئامرازەكە بۆ دەستكەفتنێ ب كۆمێن وەک ئەتنیك و نەتەوە ب تایبەت د ڕێرەوا ژیانكرنێدا (Verkuyten 1999, p. 12).

یا سیێ، کولتورگەرایی، گرێدایی ب تێگەهشتنا رۆلێ کولتورێ مرۆڤییە کا چاوان ئەڤ مرۆڤە هەول و بزاڤان دکەت ب رێکا ئامرازێن کولتوری (زمان، داب و نەریت، جلوبەرگ، خوارن و ڤەخوارن، ئایین، مێژوو و... هتد) خۆ تێکەلی ژیانا گرسەییا بناڤێ ئەتنیک و نەتەوەیەکێ وەک کارێکتەرێن کولتوریێن وەک خۆ بکەت بۆ مەرەما رزگار بوونێ. یا چارێ، هەمیشەیی، ئەڤ رێبازا تیۆرا ئەزەلگەرایی باوەری ب کەڤناریا مێژوویی و هەبوونا هەمیشەیا نەتەوەیی هەیە. رێبازا هەمیشەییا نەتەوەیی، وەک راستیەکا سروشتی نابینن بەلکو وەک تایبەتمەندییەکا بەردەواما ژیانا مێژوویا مرۆڤی دبینن (Özkirimli 2010, pp. 51-60).

3. تەوەرێ دووێ: ناسیۆنالیزما نوێخازی (modernism)

پەیدابوون و گەشەکرنا تیۆرا ناسیۆنالیزما نوێخازی پێتر وەک بەرسڤدانەکێ بوویە ل هەمبەری تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی، چوونکە تیۆرا نوێخازی ب تایبەت ل پشتی شورشا فەرەنسا ل (١٧٨٩) پشتبەستنێ ل سەر جیهانا مۆدێرن دکەت کو نەتەوە و ناسیۆنالیزم وەک دیاردێن مۆدێرن پەسەند دکەت. بەلێ تیۆرا ئەزەلگەرایی نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ ب هەبوونا جیهانەکا ئەزەلی و مێژوویەکا دویر و درێژ هەڤبەستدکەت. بەروڤاژیا تیۆرا ئەزەلگەرایی کو د وێ باوەریێ دایە 'نەتەوە ناسیۆنالیزمێ درست دکەت'، بەلێ تیۆرا نوێخازی باوەری ب وێ چەندێ هەیە کو 'ناسیۆنالیزم نەتەوێ درست دکەت'. تێکەلیا دناڤبەرا ئەتنیک-ئەزەلگەرایی دگەل مەدەنی-نوێخازیدا (نوێخازی، ئەتنیکێ وەک پێڤاژویەکا مەدەنی دبینیت) تێکەلیەکا دووسەرییە: ناسیۆنالیزما مەدەنی د بیاڤێ نەتەوەسازیا سیاسیدا پێتر وەک مۆدێلا بریتانی/فەرەنسی دهێتە دیتن و ناسیۆنالیزما ئەتنیکی د چارچووڤێ نەتەوەسازی یا کولتوریدا وەک مۆدێلا ئەلمانی دهێتە شوپاندن (Brown 2000, p. 2). ئانکو، ناسیۆنالیزما بریتانی/فەرەنسی پێتر ل سەر شەنگستێ ناسیۆنالیزما مەدەنی هاتیە دارێشتن کو سیستەمێ هەڤوەلاتی بوون گرنگیەک تایبەت هەیە و ناسیۆنالیزما ئەلمانی پێتر ل سەر ناسیۆنالیزما ئەتنیکی هاتیە دارێشتن کو نەتەوا ئەلمانی گرنگیەک تایبەت هەیە.

ب شێوەیەکێ گشتی، ل سەر چەند فاکتەرێن سەرەکی پێکەهێ تیۆرا نوێخازی دهێتە هەلسەنگاندن: ١- نەتەوە هەبوونەکا ئێکگرتیا مۆدێرنە ب ساختار یان هەیکەلێ جڤاکی دهێتەدیتن. یان Breuilly مۆدێلا ڤێ تیۆرێ ب رەنگەکێ شرۆڤەکریە کو دگەل بزاڤێن رزگاریخوازیا کورداندا دگونجیت، دەما دبێژیت: 'ناسیۆنالیزم ژ ئەنجامێ بەرەیەکێ ئۆپۆزیسیۆن ل بەرامبەری دەستەلاتێ سەرهەلدایە' (Breuilly 1982, pp. 319-326). ٢- ستوینێن گرنگێن ناسناما نیشتمانی د چارچووڤێ تیۆرا نوێخازیدا ژ بەرهەمێن ئابوریێن خۆمالی (سەربخۆیا ئابوری)، سیاسی (هەبوونا ستاتۆیەکا سیاسی وەک حکومەت) و کولتوری پێکدهێن. یان ب رەنگەکێ دیتر، ناسیۆنالیزم د چارچووڤێ نوێخازیدا ب رێکێن جوراوجور هەلسەنگاندن بۆ دهێتەکرن، بەلێ ب تایبەت ل گورەیی سێ پرەنسیپێن ژێک جیاواز: فاکتەرێن ئابوری، سیاسی و کولتوری. ئەڤ سێ فاکتەرە دهێنە دووڕپێچکرن ب تایبەت ژلایێ فاکتەرێن گشتگیرترن وەک کاپیتالیزم، پیشەسازی، دەولەتەکا بیرۆکرات و ژ هەمیا گرنگتر پێڤاژو و ئایدیۆلۆژیا سیکۆلاریزمێ (Smith 1979, pp. 166-175).

ل گوری دیتنا تیۆرا نوێخازی، نەتەوە ئێک ژ بەرهەمێن ناسیۆنالیزمێ دهێتەهژمارتن. ئانکو نەتەوە ب رێکا ناسیۆنالیزمێ خۆ رێکخستی و مۆبیلیزە دکەت، یان ناسیۆنالیزم ل پشت پەیدابوون و گەشەکرنا نەتەوەیێ میکانیزمەکێ گرنگێ سیاسی-جڤاکییە. هەروەسا ناسیۆنالیزم ژی ب رێکا نوێخازی و پیشەسازی سەرهەلددەت و گەشەدکەت. ئەڤ شێوازێ تیۆرا بیرکنێ (نەتەوە ب رێکا ناسیۆنالیزمێ سەرهەلددەت و ناسیۆمالیزم ژی ب رێکا نوێخازی و پیشەسازی درستدبیت) دناڤ گوتارێن ئێرنیست گێلنێر (Ernest Gellner) دا رەنگڤەدانەکا بەرفرەهـ ب خۆڤە دیتیە، ب تایبەت مژارا دەربازبوونا جڤاکی ژ ژیانا کشتوکالی بەرەڤ ژیانا پیشەسازی دبیتە بناغەکێ گرنگ بۆ تیۆرا ناسیۆنالیزما نوێخازی. هەروەسا ئەڤ دەربازبوونە، ل گور دیتنا Gellner، پێویستی ب دابەشکرنا ئالۆزیا دەستەبەرکرنا کاری و بزاڤێن پیشەیی هەیە. ئەندامێن جڤاکا مۆدێرن پێدڤیە خودانێ راهێنانێن تایبەتبن کو بشێن دەستنڤیس و چالاکێن نوێێن پیشەیی جێبەجێبکەن و هەروەسا بشێن دگەل کەسانێن ل دەرڤەیی نەتەوا خۆ پەیوەندییان درستبکەن، چ ب رێکا زارەکی یان ڤیسین بیت. دیسان Gellner دوپات دکەت کو ''مرۆڤێ مۆدێرن دلسوزی بۆ پاشایەکێ یان خاکەکێ یان ئایینەکێ نینە، بەلکو دلسوزی بۆ کولتوری یا هەی" (Gellner 1983, pp. 35-36)

ب شێوەیەکێ گشتی، بنێدیکت ئەندرسن (Benedict Anderson) نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ وەک جڤاکەکێ سیاسیێ خەیالی (imagined political community) و د چارچووڤێ تیۆرا نوێخازیدا هەلسەنگاندنێ بۆ دکەت (Anderson 1983, p. 15). دوو فاکتەرێن گەشەکرنا مێژوویی بۆ Anderson پێکەهەکێ تایبەت هەبوویە کو نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ وەک بەرهەمێن مۆدێرنیتە ل قەلەم بدەت: ١- داهێنانا کارگەهێن چاپ و چاپەمەنی کو هەڤدەمە دگەل مەوجێن ریفۆرم و چاکسازیان و سەردەمێ رەوشەنگەری ل پشتی سەدێ ١٦ێ، ئەڤ چەندە بۆ ئەگەر کو دیالێکتێن هەرێمی جهێ زمانێ لاتینیێ دەستەلاتدار بگریت. بۆ نموونە، ئینجیل بۆ سەر زمانێن جوراوجورێن دیالێکتێن ئەورۆپی هاتە وەرگێراندن. ٢- دگەل دابەزینا بیروباوەریێن ئایینی، ب تایبەت ل پشتی سەردەمێ رەوشەنگەری هەبوونا دەستەلاتداریا سیکۆلاریزما عەقلانی، پێگەهـ و ناڤودەنگیا ناسیۆنالیزمێ بهێز دبیت (هـ. ژ.، pp. 19-31). ئانکو نەتەوە و ناسیۆنالیزم وەک داهێنانەکا هەیکەلەکێ جڤاکێ مۆدێرن دهێتە دیتن کو ب نەخشاندنا ئالاڤێن مۆدێرن مەرجدار دکەت. نەتەوە د هزرمەندیا ناسیۆنالیزما نوێخازیدا وەک دیاردەکا کولتوری ناهێتەدیتن بەلکو وەک خەیالەکا سیاسیا مۆدێرن بۆ مەرەمێن سەربخۆیی دهێتە دیتن کو هەمی بزاڤان دکەت خۆ ژ جڤاکەکێ کولتوری دەربازی رێکخراوەکا سیاسیا مۆدێرن بکەت (Jenkins 1996: p. 16).

تیۆرا نوێخازی د خواندنێن ئێریک هۆبسباوم (Eric Hobsbawm) دا، نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ وەک بەرهەمێن جڤاکێ مۆدێرن دبینیت. د ڤێ پێڤاژۆیێدا پرسا نوێکرن یان داهێنانا کەڤنەشۆپی (invented tradition)، ناڤێ پەرتووکا وییە، گرێدایی دکەت ب، 'داهێنانا پێشەرۆژێ بەلێ دگەل مێژوویێ بگونجیت' (Hobsbawm 1983: p. 1). بۆ ڤێ مەرەمێ، Hobsbawm دوو پێڤاژۆیان ژێک جودا دکەت: یا ئێکێ، سازی و کەڤنەشۆپیێن کەڤنار دناڤ پێلێن گورانکاریێن هەنوکەیی و مۆدێرندا بگونجیت. یا دووێ، پێشکێشکرنا داهێنانێن نوێێن نەریتی بۆ مەرەمێن تایبەت کو بتنێ ل قوناغێن گورانکاریێن جڤاکی پەیدا دبن و ئەڤ چەندە ژی پێدڤی ب رێکخستن و ئێکگرتنێیە. مەرجێن سەرگرتنا ئەڤان هەردوو فاکتەران، Hobsbawm ب سێ ئەگەرێن گورانکاریێن رێشەیی ل ئەوروپا گرێددەت: ١-گەشەکرن و بەرفرەبوونا پەروەردا گشتی، ئانکو خواندن بۆ هەمیان، ٢- داهێنانێن رێورەسمێن گشتی و ٣- بەرهەمئینانا ب کۆم ل شینوارێن گشتی (Hobsbawm 1983: pp. 270-271). بوویە Hobsbawm، نەتەوە و ناسیۆنالیزم وەک بەرهەمەکێ مۆدێرنێتە و د چارچووڤێ تیۆرا نوێخازیدا دبینیت و دویر ژ تیۆرا ئەزەلگەرایی هەلسەنگاندنێ بۆ نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ دکەت.

ئێک ژ گرنگترین خالێن تیۆرا ناسیۆنالیزما نوێخازی رێبازا "پەیوەندییان communications" ە، ب تایبەت گرێدایی ب هزرا نەتەوەسازیێ. ب رێکا ئامرازێن مۆدێرنێن پەیوەندییان (رێکوبان، سۆشیال مێدیا، تۆرێن پەیوەندییان، تەکنۆلۆژیا و... هتد) بوارێ هەڤکاری و هەماهەنگی دناڤبەرا چینێن جڤاکیدا (ب تایبەت بازنەکێ خۆرت دناڤبەرا چینا ناڤەراست-بژاردە و چینا خارێ دگەل چینا دەستەلاتدار-ناڤەندی) بهێزتر و ئاڤەدانتر دکەت. ئامراز و ئالاڤێن پەیوەندییان پێڤاژۆیا بازێری بوون و درستکرنا بازنەیەکێ دگەل گوندیاندا بەرەڤ شارستانیەتێ دبەت و پشتەڤانەکێ راستەقینەیە بۆ رۆمالکرنا بلەز یا قوناغێن نەتەوەسازیێ (Sinantorunu np, p. 14). پەروەردە ل سەر بنەمایێن میکانیزمێن مۆدێرن کاریگەریەکا گرنگ ل سەر پێڤاژۆیا هەڤوەلاتی بوون و نەتەوەسازی درستدکەت و نەبتنێ هاریکارە د پێڤەرێن وەک مەدەنی بوون، مافێن جڤاکی و ب تایبەت سیاسیدا، بەلکو پەروەردەێ کاریگەری ل سەر ئاڤاکرن، پاراستن و گەشەکرنا بەرژەوەندیا گشتی هەیە، نەخاسمە د رێکخستنا ئەندامێن تاکێن جڤاکێ سیاسی یێ سنوردارکری دبیاڤێ دەولەت-نەتەوەدا (Benei 2005, p. 13).

4. تەوەرێ سێ: ناسیۆنالیزما ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی (ethno-symbolism)

ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی پێگەهەکێ تایبەت بۆ پێڤاژۆیا کولتورێ وەکهەڤسازیێ (بۆ نموونە، ژ رەوشت و تیتالێن جوراوجور کولتورەکێ ئێکگرتی بهێتەدرستکرن) تەرخان دکەت، پێداگیریێ ل سەر پێڤاژۆیا بنەمایێن ئەتنیکی دکەت کو ل ژێر کولتورەکێ ئێکگرتی کۆم ببیت (Özkirimli 2010, p. 143). کۆمەکا پرەنسیپ و بنەمایێن تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی ژلایێ بیرمەندێن تایبەت ب پرسێن نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ دەستنیشانکرینە، بەلێ ب شێوەیەکێ گشتی Smith ب باشی ئەڤ بابەتە هەلسەنگاندییە. Smith وەک سەرکێشێ دامەزرینەرێ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی دهێتە هەژمارتن کو بنەمایێن سەرەکیێن ئەڤێ تیۆرێ ب ڤی رەنگی دیاردکەت:

أ. ئەتنیک و نەتەوەبوون،

ب. ئەفسانەیێن ئەتنیکی و سیمبۆل،

ج. بەردەوامیا مێژوویی،

د. ژ ئەتنیک بەرەڤ نەتەوە بوونێ

ە. رۆلێ ناسیۆنالیزمێ (Smith 2004, pp. 18-23).

أ. یا ئێکێ،Smith ، ئەتنیکێ دگەل نەتەوێ تێکەل ناکەت، ئانکو ئەتنیک ب تەمامی جیاوازە بەراورد دگەل نەتەوێ. تێگەهـ و مۆدێلا بنەمایێن ئەتنیکێ (تیتال و رەوشت، زمان، کولتور، جلوبەرگ، خارن وڤەخارن، ئایین و... هتد) کاریگەریا بهێز ل سەر گەشەکرنا هزرا نەتەوەیی درستدکەت. هەروەسا Smith کۆمەکا جیاوازیان دناڤبەرا ئەڤان هەردوو تێگەهاندا دیاردکەت کو هندەک ب ڤی رەنگینە: ستوینەکێ نەتەوێ ب هەبوونا دەولەتەکا ب وێ نەتەوێڤە گرێددەت، بەلێ ئەتنیک ب هەبوونا دەولەتەکا سەر ب ئەتنیکێ گرێ نادەت. ئانکو نەتەوێ دەولەتا سەربخۆ یا هەی بەلێ ئەتنیکێ دەولەتا سەربخۆ نینە.

ب. یا دووێ، ئەفسانەیێن ئەتنیکی و سیمبۆل، کارێکتەرەکێ بنیاتییە بۆ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی، ب تایبەت دەما Smith مژارا هەبوونا رەسەناتیا ئەفسانەیێن ئەتنیکی ب گرنگیڤە شرۆڤە دکەت. پێکڤەژیانا بەردەواما کۆم و جیاوازیێن بنەمایێن کولتوری هەڤبەستە ب کۆمەکا بنەمایێن تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی، ئەڤان بنەمایان Smith ب ڤی رەنگی دیاردکەت: ئەفسانە، سیمبۆل، رەوشت و تیتال و بیرئانین. داستان و چیرۆکێن حەماسەیێن نەتەوەیی بۆ بیرئانین و پەروەردەکرنا نفشێ پێشەرۆژێ ژ ستوینێن هەستیارێن مانەڤە و بەردەوامیا هەر ئەتنیک و نەتەویەکێ دهێتەهژمارتن. بوویە، Smith ئاڤراندنا ئەفسانەیێن شەر و جەنگان کو دبیتە فاکتەرێ قوربانیدان و ب جوشبوونا هەستێن مرۆڤی ژ کارێکتەرێ گرنگێ بەردوامی و زیندی بوونا نەتەوە و ئەتنیکێ دزانیت. بۆ بیرئانینا چیرۆکێن ئەفسانەیی و ب جوشکرنا هەستێ مرۆڤی میکانیزمێن وەک: ئالا، سرۆدا نیشتمانی، رەمز، پەیڤێن پیرۆز، دەستنڤیس، ستران، هەلبەست و... هتد پێدڤینە بۆ مان، بەردەوامی و گەشەکرنا نەتەوە و ئەتنیکێ (Smith 2004, pp. 19-20).

ج. یا سێ، بەردەوامیا مێژوویی، گەشەكرنا بنەمایێن ئەتنیكی د لاپەرێن مێژوویدا بۆ تیۆرا ئەتنیك-سیمبۆلگەرایی گرنگیەكا تایبەت هەیە كو جۆن ئارمسترۆنگ (John Armstrong) ب هشیاریا ئەتنیکی وەک گروپەکێ کۆمگەرا هەڤبەست دکەت و گەلێن میزۆپۆتامیا، کورد ئێک ژ ئەڤان گەلایە، وەک هەبوونا هوشیاریا ئەتنیکی یا هزاران سالان ل قەلەم ددەت. ئانکو درستبوونا ناسناما ئەتنیکی د قوناغ و سەردەمێن درێژخایەنێن مێژوویێدا دەرباز بوویە و هەمی گاڤان د بەردەوامیا ناسناما خۆدا هەم خۆ پاراستیە و هەم ژی بژاڤ کرینە گەشە ب وێ ناسناما ئەتنیکی بدەت (Armstrong 1982, pp. 3-4). بەردەوامیا مێژوویی ب هندەک بنەمایان هەڤبەستە کو پرسا "هەلسەنگاندنا ناسناما کولتوری کۆمگەرایی" ئێک ژ گرنگترین ئەڤان بنەمایان یە. بەلگێن مێژوویی بۆ پێداگری ل سەر سنورێن هەڤپشک و بژاف و چینێن جڤاکی، سیمبۆلێن نوینەراتیا گەل دکەن وەک: بنەمال، هوز، ئایین، ئەتنیک و نەتەوە، هوشیاریا ب کۆم، و ئەفسانە (Conversi 2007, pp. 5-7). ئێک ژ مەرجێت ئەتنیک بەردەوامی ب ناسناما خۆیا هزاران سالان دایە هەبوونا جیاوازیان دناڤبەرا "ئەم" و "ئەوان" دایە، بۆ نموونە کورد و تورک، کو هەبوونا سنوران بۆ ئەتنیک و نەتەوێ ئێک ژ بنەمایێن ئەڤان جیاوازیان دهێتەهژمارتن. ئەزموونا رووبرووبوونا "ئەم" و "ئەوان" بۆ رزگار بوون و گەشەکرنا ناسناما ئەتنیکی د ڤەکۆلینێن فرێدریک بارت (Fredrik Barth 1969) دا تایبەتمەندیێن خۆ هەنە.

د. یا چارێ، ژ ئەتنیک بەرەڤ نەتەوەبوونێ، پەیوەندیا هەی ب هەڤگرێدانا بنەمایێن ئەتنیکی ب پێڤاژۆیەکا ئێکگرتی کو دبیتە ئەگەرێ دەربازبوون ژ ئەتنیکێ بەرەڤ نەتەوە بوونێ. بۆ نموونە، هندەک فاکتەرێن دەستنیشانکری بۆ خۆنویکرنا ئەتنیکێ د قوناغا نەتەوەیی دا ب ڤی رەنگینە: ریفۆرمێن ئایینی، جیاوازیێن کولتوری، پشکداری د دستەلاتێدا و... هتد. سیمبۆل و کاریکتەرێن ئایینی رۆلەکێ گرنگ د مێژوویا مرۆڤیدا هەبوویە، ب تایبەت دەما بژاف دهێتەکرن ئایینی دگەل پێڤەرێن مۆدێرن بگونجینن، وەک خۆ گونجاندنا ئایینی دگەل سیکۆلاریزم یان دیموکراسی و... هتد دا. یان ئەگەر ئەتنیکەک پشکداریێ د دستەلاتێدا بکەت، یان بریارا سیاسی د دەستدا بیت یان هێز هەبیت، ئەڤ ئەتنیکە دێ خۆدان پێگەهەکێ تایبەت بیت و نەبتنێ دێ دەربازی نەتەوەیەکا بهێز بیت بەلکو دێ بژاڤان کەت ئەتنیکێن لاواز دناڤ نەتەوا بالادەستا خۆدا حەل بکەت (Özkirimli 2010, pp. 150-51).

ه. یا پێنجێ، رۆلێ ناسیۆنالیزمێ، بۆ Smith وەک بزاڤەکا ئایدیۆلۆژی یا مۆدێرن و هەروەسا وەک 'ئایینەکێ سیاسی' دهێتە دیتن، مەرەم ژ ئەڤێ ئایدیۆلۆژیێ بۆ بدەستڤەئینان و پاراستنا ئۆتۆنۆمی، ئێکگرتن و ناسنامێیە بۆ گەلەکێ دیارکری (Smith 2004, pp. 22-23). سیمبۆل و زمان، بزاڤێن جڤاکی-سیاسی و ئایدیۆلۆژیا نەتەوەیی ب سێ فاکتەرێن گرنگێن خۆرتکرنا پێگەهێ ناسیۆنالیزمێ دهێنەهژمارتن، ناسیۆنالیزم سیمبۆلان بکاردئینیت کو ئەڤ سیمبۆلە دناڤ رەهێن کولتورێ هەر نەتەوەیەکێدا سەرهەلددەت و بۆ هوشیاریا نەتەوەیی سیمبۆل و زمان رۆلەکێ هەستیار دگێرن (Smith 2001, p. 6). هەروەسا ئارمانجێن بزاڤا جڤاکی-سیاسی دچارچووڤێ چالاکی و بزاڤێن کەسوکیدا ناهێتەپێناسەکرن بەلکو ل سەر بنیاتێ ئایدیۆلۆژی و هزران دهێتەدیتن و هەلسەنگاندن، ئایدیۆلۆژیا ناسیۆنالیزمێ خزمەت و هێزێ پێشکێشی سیمبۆل و بزاڤان دکەت. ئەڤە ئەرکێ ئایدیۆلۆژییە کو پێدڤیە ل سەر پێناسەکرنا ناسیۆنالیزمێ کار بکەت، چوونکە شرۆڤەکرنا ناڤەرۆکا پێناسەکرنا ناسیۆنالیزمێ ل کویراتیا بابەتەکێ سەرهەلددەت کو دبێژنێ نەتەوە (هەمان ژێدەر، ص. 9-8). ئانکو بازنێ هەستیارێ تێگەهشتنا مرۆڤی ل سەر تێگەهـ و پێناسەکرنا ناسیۆنالیزمێ یا گرێدایە ب سیمبۆلێن نەتەوەیڤە، وەک: زمان، مێژوو، کولتور، داب و نەریت، ئایین، ئالا و... هتد.

ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی ژ هندەک پرەنسیپێن سەرەکی (ساخکرنا بیرەوەریێن نەتەوەیی، گرنگیدان ب رەوشت و تیتالان، ڤەژاندنا ئەفسانە و چیرۆکێن حەماسەیی، گرنگیدان ب کەڤنەشوپی و سیمبۆلێن نەتەوەیی) بژاڤان دکەت ناسنامەکا ئێکگرتیا نیشتمانی درستبکەت. سەنتەرێ ئەڤان پرەنسیپان ژ ئەفسانەیێن رەسەناتیا نەتەوەیی، ب تایبەت هەلبژارتنا نەتەوەیەکێ، پێکدهێت. بۆ نموونە، چیرۆک، سەرهاتی و مێژخاسیا نەتەوەیی بۆ چاوانیا نیشاندانا قوربانیان بۆ وەلاتی پێدڤیە هەمی گاڤان ل بەرچاڤ بهێتەوەرگرتن و هەروەسا بۆ نفشێن داهاتی بهێنە دکۆپیێنتکرن. ئافراندن، نەخشاندن و گەشەکرنا ئەفسانەیان، ب تایبەت هەم بۆ دیارکرنا 'نەهامەتیێن نەتەوەیی' و هەم ژی بۆ شکۆهمەندیا 'سەردەمێن زێرینێن' نەتەوەیی، ژ کاریکتەرێن تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی پێکدهێن و مەرەم ژ ئاڤراندنا ئەڤان ئەفسانەیان بۆ بەردەوامی و زیندی بوونا خۆ وەک نەتەوە بکاردئینیت. بۆ زەنگینکرنا ئەڤان هەمەجورێن ئەفسانەیان، د بیاڤێن جوراوجوردا ئەرکێ سەرەکی ل سەر ملێن رەوشەنبیران دایە. ب تایبەت مۆسیقاژەن، نیگارکێش و پەیکەرتاش، ئەکتەر و دەرهێنەرێت فیلمان و هەمەجورێن رەوشەنبیرێن دبیاڤێ زانستێن جڤاکیدا رۆلەکێ هەڤگرێدانا جڤاکێ کەڤنار دگەل جڤاکێ مۆدێرندا دگێریت (Conversi 2007, pp. 21-22). رۆلێ رەوشەنبیران وەک ناسیۆنالیزمێن هەر نەتەوەیەکێ د پەروەردەکرن، بەرهەڤکرن و پێگەهاندنا بنەمایێن نەتەوەیدا وەک بربرا پشتا مرۆڤی دهێتە نیاسین و نموونا پرەکێیە کا چاوان دشێت دوو لایەنێن ژێک جودا بگەهینتە ئێک.

بۆنموونە، رەوشەنبیریا بژاردا ئایدیۆلۆژیا ناسیۆنالیزما جوهیان ل ئیسرائیلێ ب رێکا دوو هێما و سیمبۆلێن نەتەوەیێن دژە-دەربدەری بزاڤکرینە هەم بۆ خۆرزگارکرن و بەردەوامی ب هەبوونا نەتەوا جوهیان بدەنە دیارکرن و هەم ژی مافێ-چارەڤیس وەک مافەکێ سەرەتایی بۆ نەتەوا خۆ بچەسپینن، ئەڤ دوو سیمبۆلێن مێژوویی کو وەک پرەنسیپێن ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی دهێنە نیاسین ب ڤی رەنگینە: مشەختبوونا زۆرەملێ یا جوهیان ل مسرێ و زڤرین ژ دەربدەریا بابل بۆ وارگەهێ رەسەنێ خۆ (Gal 2007, p. 223). ئەڤ هەردوو سیمبۆلە نەبتنێ بۆ سیکۆلاریزما جوهیان بەلکو بۆ زانایێن ئایینیێن جوهیان هاریکارێن سەرەکی بوون بۆ دەربازکرنا نەتەوا جوهیان ژ قوناغا ڤەگوهاستنێ بەرب قوناغا ئارامیێ کو ل سالا ١٩٤٨ ب درستکرنا دەولەتەکا ئیسرائیلێ خەیالا ناسیۆنالیزما جوهیان بوو ئەمرەک کرداری. ئەڤ چەندە ددەتە

دیارکرن کو هەر نەتەوەیەکێ ب هەبوونا رێژەکا زۆرا سیمبۆلێن مێژوویی وەک میکانیزمێن گەشەکرن و گەهشتن ب ئارمانجێن نەتەوەیی دێ هاریکارێن پێش مەرج بۆ وێ نەتەوێ هێنەهژمارتن.

5. تەوەرێ چارێ: ڕەنگڤەدانا بیردوزێن ناسیۆنالیزمێ ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی

ژ ئەڤان هەرسێ تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ ل سەری هاتینە گەنگەشەکرن و هەروەسا هندەک تیۆرێن دیتر کو دڤێ ڤەکۆلینێدا نەهاتینە هەلسەنگاندن بۆ ناسیۆنالیزما کوردی گرنگیەکا تایبەت هەیە. ناسیۆنالیزما کوردی بزاڤکرینە مفا ژ بنەمایێن هەرسێ تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ (ئەزەلگەرایی، نوێگەرایی و ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی) وەربگریت. هەروەک فرێد هالیدێ (Fred Halliday) دووپات دکەت، 'کورد نموونەیەکن کو هیچ تیۆرەکا ناسیۆنالیزمێ نابیت خۆ ژێ دوویر بگریت' (Halliday 2006, p. 11). ئەڤجا ئەگەر هەمی پرەنسیپێن هەرسێ تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ کو ل سەری هاتینە گەنگەشەکرن مفا نەبووینە بۆ پێشڤەبرن و گەشەکرنا ناسیۆنالیزما کوردی، بەلێ جورەک ژ جوران، چ راستەوخۆ یان نەراستەوخۆ، هندەک پرەنسیپێن ئەڤان هەرسێ تیۆران نێزیکبوون و کاریگەری ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی درستکرییە.

د بیردۆزا تیۆرا ناسیۆنالیزما نوێخازیدا دوو فاکتەر دبنە ئەگەرێن پێشمەرج بۆ پرسێن سەرهەلدان و گەشەکرنا نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمێ، ئەو ژی: پێڤاژۆیا نوێخازی-ریفۆرمێن جڤاکی-سیاسی و پیشەسازییە. ئەڤ هەردوو فاکتەرانە مەرجێن پێشوەختن کو زۆرینا بیرمەندێن تایبەت ب پرسێن نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ داکۆکیێ ل سەر مۆدێرنیزەکرنا تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ و هەروەسا بنەمایێن نەتەوەکا مۆدێرن ل ئەورۆپا دکەت. بەلێ ئەڤ هەردوو پێڤاژۆیێن نوێخازی-ریفۆرمێن جڤاکی-سیاسی و پیشەسازی ب لاوازی و نەڕێکخستی دەربازی وەلاتێن ڕۆژهەلاتا ناڤین و ب تایبەت دەڤەرێن کوردستانی بووینە. ژ هەمیا گرنگتر، ئەڤ هەردوو پێڤاژۆیانە وەک پرۆژەیەک درێژخایەن د چارچووڤێ سازیێن دەولەتداریدا نەبوویە کارەکێ دسپلینی و بەردەوام. یان ب هندەک پەیڤێن دیتر، نوێخازی-ریفۆرمێن جڤاکی-سیاسی و پیشەسازی پێدڤی ب پێڤاژۆیەکا درێژخایەن هەیە هەتا کو جڤاک خۆ دگەل بنەمایێن مۆدێرن بگونجینیت. ئەڤ بۆچوونانە ژلایێ Halliday هاتینە پشتراستکرن دەما دبێژیت، 'ناسیۆنالیزما کوردی ناسیۆنالیزمەکا چینا کرێکار نینە، چوونکە ل چ دەڤەرێن کوردان کۆمپانی، شەریکات و ژیانا پیشەسازی د ئاستەکێ پێدڤیدا نینە یان ل زۆر دەڤەران هەر نینە. ژیانا پیشەسازی ل دەڤەرێن عەرەبان (بەغدا و بەسرا)، ل تورکیە (استانبۆل و ئزمیر) و ل ئیرانێ (تهران، ئەسفهان و تەبریز) پێتر بهێزە' (Halliday 2006, p. 14). بێ گومان حکومەتێن ناڤەندی ب پلان و ب سیستەماتیک رێگیریا چوون و هەبوونا ژیانا پیشەسازی بۆ دەڤەرێن کوردستانی دکەن.

تیۆرا ناسیۆنالیزما نوێخازی گرنگیەکا تایبەت بۆ شورشا پیشەسازی تەرخانکرییە، چوونکە پیشەسازیێ گورانکاریێن بنیاتی بۆ بها و نرخێن جڤاکی-کولتوری و ئابوری-سیاسی ئاڤراندیە. بۆ نموونە، تەخا بژارە یا مۆدێرنا باژێری و ب کەرەستێن پیشەسازی رۆلەکێ سەرەکی گێرایە بۆ ئاڤاکرنا ناسناما نەتەوەیی و نیشتمانی و هەروەسا دەولەت و سازیێن دەولەتێ کارێکتەرەکێ باژێرییە، لەوما پیشەسازی هەمی گاڤان د خزمەتا گەشەکرنا ئەڤان کارێکتەراندایە (Mishra 2016, p. 96). هەروەک ل سەری هاتیە دیارکرن کو پیشەسازی ل دەڤەرێن کوردستانی گەشە نەکریە، ب هەر ئەگەرەکێ بیت، و بێگومان دێ کارتێکرنێن نەرێنی ل سەر تەخا بژارە و سازیێن دەولەتداری درستکەت، ئانکو کۆسپەکا بنەرەتییە ل هەمبەری ئاڤاکرنا دەولەتداریێ. دیسان، کۆچا گوندنشینێن کوردان ب دارێ زۆرێ، ژلایێ دەولەتا ناڤەندی، بۆ کۆمەلگەهـ و باژێران دبیتە ئەگەرێ لاوازیا کولتورێ باژێرییان. بۆ نموونە، کولتورێ هوزگەرایی کو زۆرتر کارێکتەرەکێ نە-باژێری و گوندایەتی هەیە هەیمەنە و باندورا خۆ ل سەر کولتورێ باژێرییوونێ سەپاندیە و ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرێ لاوازیا زەمینەسازیا نەتەوەسازی و دەولەتسازیێ.

ل ڕۆژهەلاتا ناڤین پێڤاژویا مافێ-چارەنڤیس و دەولەت-نەتەوە ل دەستپێکا سەدێ 20ێ، ل پشتی رۆخانا ئیمپراتۆریەتا عوسمانی، ل سەر بنیاتێ ئەتنیکی-کولتوری و نەتەوەیی هاتیە دارێشتن، بەرۆڤاژییا ئەورۆپا کو ل سەر بنیاتێ مەدەنی و خاک-سنوران هاتیە درستکرن. مادەم ل ڕۆژهەلاتا ناڤین دەولەت ل سەر بنیاتێ ئەتنیکی و نەتەوەیی هاتیە دارێشتن و ژ هەمیا گرنگتر ئەگەرێن پێشمەرجێن وەک نوێخازی-ریفۆرم و پیشەسازی نەبوویە ئەگەرێ پەیدابوونا دەولەتێ، مرۆڤ دشێت بگەهیتە ڤێ ئەنجامێ کو نەتەوە ل بەری ناسیۆنالیزمێ سەرهەلددەت و گەشەدکەت. ئەڤ بیروکەیە کارتێکرن ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی درستکریە کو دیاربکەن کورد وەک نەتەوەیەک جودا ژ نەتەوێن دیتر دهێتە هەژمارتن. ب تایبەت دەما هەلسەنگاندنەکا ژیرانە بۆ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەاریی بهێتەکرن کو جڤاکێ پیشەساز و مۆدێرن وەک پێشمەرج ناهێتە هەژمارتن بۆ داکۆکیکرن ل سەر ئەڤ گەلە نەتەوەیە یان نەتەوە نینە، بەلکو بنەمایێن کولتور، سیمبۆل، ئەفسانە، مێژوو، زمان و... هتد یێن هەڤپشک و هەڤسوز کارێکتەرێن گرنگن بۆ دیارکرنا گرۆپەکێ وەک نەتەوەیەک سەربخۆ.

ل گور دیتنا تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەاریی، پێدڤیە لێگەریانەکا درێژخایەنا مێژوویی بۆ پەیدابوونا ناسیۆنالیزمێ بهێتەکرن (Smith 2001). بۆ نموونە، دەما ل سەدێ 16ێ کوردستان دناڤبەرا دوو ئیمپراتۆریەتان (عوسمانی و سەفەوی) دا دابەش بووی بۆ بیرمەندێن مینا ئەحمەدێ خانی ل سەدێ 17ێ بۆ پێڤەرەک کو بەحسێ مەزلومیەت، بێ دەولەتی، نەبوونا ئێکەتیێ دناڤبەرا کۆرمانجاندا و پارچەبوونا نەتەوا کورد بکەت، سەرەرایێ ڤێ چەندێ کو گەلەک بیرمەند داکۆکیێ ژ ڤێ چەندێ دکەن کو ل سەردەمێ خانی پرسێن نەتەوەیی و ناسیۆنالیزم هێشتا سەرهەل نەدابوون (Bruinessen 2003, pp. 40-57). یان ئەگەر دویرتر ژ ڕەهەندێن مێژوویێ بچین پێدڤیە، ل گور دیتنا تیۆرا ئەزەلگەرایی، ڤەکۆلین ل سەر ڕەسەناتی و رەچەلەکێ ئەتنیکێ مرۆڤی کو گرێدایی ب سروشتییە بهێتەکرن (Shils 1957, pp. 133-7). بەلێ

ناسیۆنالیزما کوردی ل پشتی جەنگێ ئێکێ جیهانی بەرەڤ قوناغەکا کاردانەڤە بەرامبەری نەتەوەیێن دیتر چوو دەما ئینکار و دژبەریا ناسناما کوردی ژلایێ کولتورێن بالادەست (فارس، تورک و عەرەب) ب سیستەماتیک هاتیەکرن.

ب شێوەیەکێ گشتی، ل سەردەمێ دوو ئیمپراتۆریەتێن رۆژهەلاتا ناڤین (عوسمانی و فارسی) دژایەتیا کولتور و زمانێ کوردی نەدکرن و ژ هەمیا گرنگتر کورد وەک کەمینە نەدهاتنە نیاسین، بەلکو ئایینی رۆلەکێ گرنگ بۆ ناسناما مرۆڤی هەبوو و 'ئومەتا موسلمانان' ئالا هەلگرێ ئەڤان ئیمپراتۆریەتان بوو. ل پشتی ژناڤچوونا ئەڤان ئیمپراتۆریەتان ل جەنگێ ئێکێ جیهانی و پەیدابوونا دەولەت-نەتەوە، کورد نەبتنێ وەک کەمینەکا ئەتنیکی هاتنە نیاسین بەلکو دژایەتیا کولتور و زمانێ کوردی و هەتا ئینکارا هەبوونا کوردان ژێ کرن. د ڤێ چارچووڤەیدا ناسیۆنالیزما کوردی ل سەر بنیاتێ هەرسێ تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ (ئەزەلگەرایی، نویگەرایی و ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی) بزاڤکرن هەبوونا خۆ وەک ناسنامەکا سیاسی بسەلمینن و ب تایبەت ل سەر شەنگستێ دوو میکانیزمان، کورد وەک نەتەوەیەک و خۆ پاراستن، هەولدان بۆ گەهشتن ب ئارمانجێن نەتەوەیی. خالا جەوهەری یا بیرکرن و کارکرنا ناسیۆنالیزما کوردی ل پشتی جەنگێ ئێکێ جیهانی هزرا سەروەری و سیادا سیاسییا دەولەتێ بوویە کو هەتا ئەڤرۆ ئەڤ هەولە بۆ بدەستڤە ئینانێ یا بەردەوامە.

د فەلسەفەیا تیۆرا ناسیۆنالیزما نویخازیدا پێڤاژۆیا مەدەنی-هەڤوەلاتی بوون (civic and citizenship) رۆلەکێ گرنگێ هەی، بەلێ تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی دبیاڤێ ئەتنیکیدا دهێتەشۆپاندن، هەمی دەولەتێن رۆژهەلاتا ناڤین ل سەر بنەمایێن ناسیۆنالیزما ئەتنیکی هاتنە درستکرن و زۆرینا دەولەتێن ئەورۆپا یا رۆژئاڤا ل سەر بنەمایێن ناسیۆنالیزما مەدەنی، (Brubaker 2004, p. 5). دناڤ هەردوو تیۆراندا بنەمایێن وەکهەڤسازی یا کولتوری (زمان، داب و نەریت، ئایین، مێژوو و... هتد) گرنگیەکا تایبەت هەیە. ب تایبەت ئایدیۆلۆژیا سیاسییا ناسیۆنالیزما کوردی ل سەر بنەمایێ ناسیۆنالیزما ئەتنیکی هاتیە دارێشتن و زۆرتر خۆگونجاندن دگەل تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایدا دهێتە پێشبینیکرن دەما Smith دبێژیت، 'داکۆکیا گرۆپەکێ کو جیاوازە، ب تایبەت ل گورەیی رەهەند و بنەمایێن کولتوری، ژ یێن دیتر' (Smith 1983, p. 216). ب شێوەیەکێ گشتی، رەهەندێن کولتوری، جڤاکی-سیاسی، ئابوری و... هتد یێن نەتەوەیی یێن کوردان جیاوازە ژ نەتەوەیێن بالادەستێن مینا تورک، فارس و عەرەبان. ب رەنگەکێ دیتر، پرەنسیپێن تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی پالدەرەکە بۆ کوردایەتی و کورد بوون کو نەبتنێ داکۆکیێ ل سەر ئافراندنا یەکەیەکا ئێکگرتیا سیاسی دکەت بەلکو پێداگیرە ل سەر دەستڤەئینانا دویماهی ئارمانج کو دەولەتەکا سەربخۆیە.

دوو پرەنسیپێن دیترێن تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی کو Smith لدۆر جیاوازیا کولتوریا ناسیۆنالیزما ئەتنیکی شرۆڤە دکەت و هەروەسا ئەڤان هەردوو پرەنسیپان رەنگڤەدانا راستەوخۆ ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی درستکرییە ب ڤی رەنگینە: جوداخوازی-سەربخۆیی و کۆمکرنا هێزا جەماوەری ل بن سیبەرەکا ئێکگرتی کو ب ئەگەرێن مێژوویی ژ ئێک پارچە بووینە (Smith 1983, pp. 218-223). سەربخۆیی ل سەر دوو میکانیزمان دابەش دبیت: ١- بنەمایێن کولتوریێ وەکهەڤسازیێن (زمان، نفش، مێژوو، داب و نەریت، ئایین و... هتد) کوردان ب تەمامی جیاوازە ژ نەتەوەیێن دیتر و ٢- ئەڤ کولتوریێ وەکهەڤساز ل ژێر ستاتۆیا سیاسی یا ئێکگرتی یا بناڤێ حکومەتا هەرێما کوردستانێ دهێتە برێڤەبرن. پرەنسیپێ دووێ زۆرتر هەڤبەستە ب هێزا جەماوەری یا کوردان کو ل جوگرافیەکا دیارکری یا ئێکگرتی ژیان دکەن. ئەڤ جوگرافیا ئێکگرتی، سەرەرایێ حکومەتێن ناڤەندی (عیراق، تورکیە، ئیران و سوریە) هەمیان بزاڤ کرینە بۆ پارچەکرنا هێزا جەماوەری یا کوردان، ل ئەنفال، کوشتن، عەرەبکرن و... هتد بگرە هەتا دگەهیتە حەلکرنا کولتوریێ کوردان، دەرفەتەک زێرین بۆ ناسیۆنالیزما کوردی ئافراندییە بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤێن رزگاریخوازی.

ب رەنگەکێ دیتر، زیندیکرنا بیرەوەریێن کارەساتێن نەتەوەیی بۆ تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی کارەکێ هەستیارە و ئەڤ جورە کارەساتێن نەتەوەیی وەک سیمبۆلێن رێکخستنێ و مۆبیلیزەکرنێ دشیاندا هەیە دۆزا نەتەوەیەکێ هەمی گاڤان زیندی بکەت. بێ گومان دیرووکا مۆدێرنا نەتەوا کوردی پرى ژ کارەساتێن نەتەوەینە و ئەڤ چەندە بۆ ناسیۆنالیزما کوردی وەک ئامرازەکێ گرنگێ جڤاکی-سیاسی بۆ کارڤەدانێ هاتیەدیتن. هوشیاریا ناسیۆنالیزما کوردی یا گرێدایە ب کۆمەکا میکانیزم و فاکتەرانڤە کو دوو ژ ئەڤان فاکتەران ب ڤی شێوازینە: ١- درستبوونا دەولەت-نەتەوە ل رۆژهەلاتا ناڤین و ٢- ئینکار و قەدەغەکرنا ناسنامێ، ب شێوەیەکێ گشتی، کولتوریێ کوردی و ژ هەمیا گرنگتر بێ بەهرکرنا کوردان ب بابەتێ ماڤێ-چارەنڤیس. ئەڤ هەردوو فاکتەرە بووینە پالدەرێن سەرەکێ کو ناسیۆنالیزما کوردی ژ بزاڤا ئارام و نەرم (passive movement) بەرەڤ بزاڤەکا کارڤەدان، بەرخودان و خۆراگرییێ بچیت (resistance movement). دەما دەولەتێن نەتەوەیێن مینا تورک، فارس و عەرەب ل پشتی جەنگێ ئێکێ جیهانی ل رۆژهەلاتا ناڤین هاتنە درستکرن و ب ئاوایەکێ سیستەماتیک ئینکارا زمان و کولتوریێ کوردی هاتەکرن، ب تایبەت ل ژێر ئالایێ پێڤاژۆیا ریفۆرمێن جڤاکی-سیاسیێن دەولەتا سەردەمیانە، ناسیۆنالیزما کوردی ژێ دەست ب بەرسڤدان و نەخاسمە بەرەڤ قوناغا خۆ رێکخستنێ چوو.

ل رۆژهەلاتا ناڤین و ب تایبەت ل زۆربەیی وەلاتێن نوکە پێگەهشتی ل سەردەمێ سالێن پشتی ١٩٥٠ گەنگەشە و جێبەجێکرنا خواستەکێن ئەتنیک و نەتەوان ل سەر بنیاتێ تیۆرا ناسیۆنالیزما ئەزەلگەرایی ل بەرچاڤ نەهاتیە وەرگرتن. ئەو نەتەوە و ئەتنیکێن، وەک کوردان، ل ژێر بزاڤێن رزگاریخوازیا نیشتمانی هەمی هەول ددان دەستکەفتێن نەتەوەیی بپارێزن یان ئەو بخۆ چارەنڤیسێ سیاسی دیاربکەن، ب ئاوایەکێ هوڤانە ژلایێ حکومەتێن ناڤەندی هاتینە ژناڤبرن (Conner 1972, pp. 340-45). ماڤێ-چارەنڤیس بۆ کەمینێت ئەتنیکی و نەتەوەیی، بۆ مەرەمێن خۆ پاراستن و هەبوونا هەمان ماڤان یێن وەک ئەتنیک و نەتەوەیێن زۆرینە، بۆ ناسیۆنالیزما

ئەزەلگەرایی گرنگیەکا تایبەت هەیە و ل سەر ئەڤێ بیروکا بەردەوام یا مێژوویی ئەتنیک و نەتەوە بزاڤان دکەن بگەهنە هەمان ئارمانجێن بنیاتی، وەک هەبوونا دەولەتەکا سەربخۆ، یێن کو هەمی نەتەوەیێن دیتر ب دەستڤە ئینای.

6. ئەنجام

د ڤێ ڤەکۆلینێدا سێ تیۆرێن گرنگێن ناسیۆنالیزمێ (ئەزەلگەرایی، نوێخازی و ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی) هاتنە گەنگەشەکرن و د تەوەرێ دویماهیێدا بزاڤ هاتینەکرن کو ڕەنگڤەدانا ئەڤان تیۆران ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی بهێنەدیارکرن. ب کورتی، پشتەڤانێت تیۆرا ئەزەلگەرایی د وێ باوەریێدانە کو نەتەوە دیاردەکا خوداوەندییە و ل سەردەمێ پەیدا بوونا مرۆڤی وەک دیاردەکا سروشتی هەبوویە، یان دیاردەکا بیرەوەرییە کو هەمی گاڤان ئەڤ بیرەوەریە لدەڤ مرۆڤی هەبوویە و بەردەوام دێ هەبیت. لایەنگرێت تیۆرا نوێخازی داکۆکیێ ل سەر ئەڤێ چەندێ دکەن کو سەرهەلدانا کارێکتەرێن مۆدێرنیێن نەتەوەیی ژ ئەنجامێ پێڤاژۆیا مۆدێرنیزاسیۆن و پیشەسازی بوویە. هەروەسا پشتەڤانێن تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی دووپاتی ل سەر هەبوونا پەیوەندیێن نەتەوەیی و ئەزموونێن هەڤبەشێن (ئەفسانە، سیمبۆل، بیرەوەری، ڕەوشت و تیتالێن جڤاکی و... هتد) نفشێن ئێک لدویڤ ئێک کو هاریکارن بۆ درستکرنا نەتەوەیەکا مۆدێرن. ئانکو، بۆ تیۆرا نوێخازی نەتەوە دبنەرەتدا ب تەمامی وەک دیاردەکا مۆدێرن دهێتەدیتن. تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی باوەری ب مۆدێرن بوونا نەتەوێ هەیە بەلێ ل سەر بنیاتێ کولتوری و ئەتنیکی کو رابوردوو رۆلەکێ گرنگیێ هەی.

گومان نینە کاریگەریا پرەنسیپێن ئەڤان هەرسێ تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی دهێنەدیتن، بەلی ڕەنگڤەدانا ئەڤان پرەنسیپان ب ڕەنگەکێ هەڤسەنگ کاریگەری ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی درستنەکریە. ناسیۆنالیزما کوردی مفا ژ پرەنسیپێن هەرسێ تیۆران وەرگرتییە بەلێ د تەوەرێ چارێ دا دیاردبیت کو خۆ زۆرتر دناڤ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایدا دبینیت، چوونکە ئەڤ تیۆرییە هەم باوەربوون ب مێژوویی بوونا نەتەوێ هەیە و هەم ژی مۆدێرن بوونا نەتەوێ. ب هندەک پەیڤێن دیتر، ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی پێشنیار دکەت کو نەتەوە نە دیاردەکا تازەیە بوو درستبوونێ و نەژی دیاردەکا سروشتیە. ل گور دیتنا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی، پێکهاتەیا نەتەوەیی دبیتە ئەگەرێ سەرهەلدانا مەرجێن نەتەوەیی بوونێ و بتنێ ڕێیازا ئەڤێ تیۆرێ داکۆکیێ ل سەر بەردەوامیا دناڤبەرا سازیێن ئەتنیکی یێن ل سەردەمێ بەری جیهانا مۆدێرن دگەل نەتەوەیێن جیهانا مۆدێرندا پەسەند و شرۆڤە دکەت. ئانکو، ناسیۆنالیزما کوردی داکۆکیێ ل سەر هەبوونا کوردان هەم وەک ئەتنیکەکێ ل سەردەمێ بەری جیهانا مۆدێرن دکەت و هەم ژی کوردان وەک نەتەوەیەکا مۆدێرن ل سەردەمێ جیهانا مۆدێرن دبینیت.

هەبوونا کولتور و ب تایبەت مێژوویەکا درێژخایەن بۆ ئەتنیک و نەتەوەیەکێ هەم بۆ تیۆرا ئەزەلگەرایی و هەم ژی بۆ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی گرنگیەکا تایبەت هەیە و ئەڤ چەندە ڕەنگڤەدانێ درستدکەت دناڤبەرا تێگەهێ کۆمەلناسیا سیاسیدا یا "ئەم" و "ئەوان"، بۆ نموونە: 'ئەم بێ دەولەتین بەلێ ئەوان دەولەت یا هەی.' ئەڤ بێ دەولەتیە بۆ نەتەوەکا مینا کوردان و نەخاسمە بۆ ناسیۆنالیزما کوردی وەک کارڤەدانەکە بەرامبەری ئەوانیێن مینا تورکان کو دەولەتەکا تورکان یا هەی. ئەڤ تێگەهێ "ئەم" و "ئەوان" پێتر ل سەر شەنگستێ سیمبۆلەکێ گرنگێ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی هاتیە نەخشاندن کو دبێژنێ "خاک territory" و فاکتەرەکێ بنیاتیێ ململانێ یە دناڤبەرا "ئەم" و "ئەوان" دا. چوونکە نەتەوەیا تورک و کورد درستکەرێن مۆدێرن نینن و بەری درستبوونا نەتەوەیێن مۆدێرن هەبوونا وان هەبوویە، پێداگیریا وان ل سەر خاکی رەهـ و ریشالێن کویر د مێژوویا هەڤپشکا هزرا ناسیۆنالیزما مۆدێرندا سەرهەلدایە. دیسان خاک و نیشتمان وەک سیمبۆلێ ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی دشیاندا هەیە رۆلەکێ هەڤگرێدانێ دناڤبەرا تیۆرا نوێخازی دگەل تیۆرا ئەزەلگرایدا بگێریت. خاک و نیشتمان بۆ هەر نەتەوەیەکێ هەبوونەکا ئەزەلی و دیرووکەکا کەڤنارا مێژوویی یا هەی و هەروەسا داکۆکیکرن ل سەر هەبوونا دەولەتەکا مۆدێرن، بۆ تیۆرا نوێخازی، ژ بیروکێن مۆدێرنیێن ناسیۆنالیزمێیە.

جەختکرن ل سەر هندەک سیمبۆلێن ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی، دیسان هەڤگرێدانەکە دناڤبەرا تیۆرا نوێخازی و ئەزەلگەرایدا، بۆ ناسیۆنالیزما کوردی گرنگیەکا تایبەت هەیە. بۆ نموونە، پێداگیریکرنا کوردان ل سەر هەبوونا ڕەسەناتیا خاک و نیشتمان پێداگیریەکا ئەزەلیە، چوونکە دوێ باوەریێدانە کو کورد خەلکێ کەڤنار و رەسەنێ کوردستانێنە. هەروەسا بیرەوەریێن مێژوویی وەک سیمبۆلێن ئەتنیکی دشیاندا هەیە د خزمەتا ئەزەلگەرایدا بیت، کۆمەکا بیرەوەریێن مێژوویی، ب تایبەت ل سەدێ ٢٠ێ، بۆ ناسیۆنالیزما کوردی وەک ئالاڤێن گەهشتن ب ئارمانجان دهێنەهژمارتن. بۆ نموونە، بابەتێ مافێ-چارەڤیس ل ڕێککەفتنا سیفەرێ بۆ کوردان هاتبوو ئێکلاکرن، راستە نەهاتە جێبەجێکرن بەلێ هەمی گاڤان ئەڤ بابەتە دناڤ خەیالێن کوردانڤا دژیت و دبیتە پالدەرەکێ مزربوونێ بۆ جێبەجێکرنا خەیالێ. هوشیاریا نەتەوەیی وەک سیمبۆلەکا ئەتنیکی پێتر پێڤەرەکێ نویگەرایییە، کوردان هەمی بزاڤ کرینە کولتور، زمان، ڕەوشت و تیتال و... هتد ل هەمبەری دەولەتێن ناڤەندی بپارێزن و سەرکێشا ئەڤان بزاڤان ناسیۆنالزم وەک دیاردەکا مۆدێرن بوویە.

زێدەبوونا سیمبۆل و هێمایێن ئەتنیکی-نەتەوەیی و چالاککرنا ئەڤان سیمبۆلان بۆ گەشەکرنا پێڤاژۆیا نەتەوەسازی و دەولەتسازی ژ مەرجێن پێشوەختێ بۆ تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی، بوویە بهێزبوونا هەر نەتەوەیەکێ گرێداییە ب ڕێژا پێترا سیمبۆلێن کولتورییێن نەتەوەیی. تیۆرا ئەتنیک-سیمبۆلگەرایی ب ئاوایەکێ ڕەخنەیی ل هەمبەری تیۆرا نوێخازی و ئەزەلگەرایی سەرهەلدایە و داکۆکیێ ل سەر بنەمایێن نەتەوەیێن مۆدێرن دکەت کو ڕەهەندێن کولتوری و سیمبۆلێن ئەتنیکی و نەتەوەیی رۆلەکێ سەرەکی دبینن. ناسیۆنالیزما کوردی ل دەستپێکا سەدێ ٢٠ێ هەتا ئەڤرۆ هەمی بزاڤ کرینە بۆ ڕێکخستن، چالاککرن و گەشەکرنا سیمبۆلێن نەتەوەیی، دڤێ قوناغا درێژخایەندا گەلەک جاران ئەڤ سیمبۆلانە د لۆتکەیا هێز و دەستەلاتدارییێدا بوون (کۆمارا کوردستانێ ل ١٩٤٦، ڕێککەفتنا ١١ێ ئاداری و خۆدمختاری بۆ کوردان، سەرهەلدانا

گەلی کورد ل ١٩٩١) و گەلەک جاران ژی د ئاستێ لاوازیا خۆدا بوون (ژ ناڤچوونا دەستکەفتێن کوردان). ئەڤ چەندە دەتەخۆیاکرن دەما سیمبۆلێن کولتوری و ئەتنیکی-نەتەوەیی گرنگیەکا تایبەت وەربگریت و ب ئاوایەکێ سیستەماتیک ژلایێ بژاردێ بهێنە پەروەردەکرن و ئاراستەکرن دێ ئارمانجێن نەتەوەیی و نیشتمنای بەرەڤ قوناغەکا گەشەترڤە چیت.

ئاڤاکرن و پەروەردەکرنا ناسناما تاکێن جڤاکی و پەروەردەییا کولتوری و کولتورسازی دینامۆیێن جڤاکی-سیاسی یێن کاریگەرن بۆ قوناغا نەتەوەسازیا هەر نەتەوەیەکێ. ئەڤ دینامۆیێن جوراوجور پێدڤیە وەک میکانیزمێن سیستەماتیک هەمی گاڤان بهێنە نویکرن و خۆگونجاندن دگەل بویەرێن سەردەمیانە مەرجەکێ پیشوەخت دهێتەهژمارتن. ئەڤ چەندە بۆ ناسیۆنالیزما کوردی ل هەرێما کوردستانێ جهێ رەزامەندیێ نەبوویە یان لاواز بوویە د دەستکەفتێن پەروەردەیدا بۆ ئالاهەلگرێ ریفۆرم و چاکسازیێن مەیدانی و کریاری. بێ گومان کۆمەکا ئەلنگاریێن ناڤخۆیی و دەرەکی ل بەردەستن بۆ لاوازیا سلکێ پەروەردێ ل هەرێما کورددستانێ، بۆ نموونە: ١- کێشێن دناڤبەرا حکومەتا هەرێمێ دگەل حکومەتا فیدرال یا عیراقێدا، ب تایبەت سیاسی و ئابوری، ٢- لاوازیا خزمەتگوزاریێن بەردەوام بۆ سلکێ پەروەردێ، ٣- کۆچا رێژەکا زۆرا گوندیان بۆ باژێران و کارتێکرنا کولتوری گوندیان ل سەر کولتوری باژێریان، ٤- ریفۆرم و چاکسازیێن سەردەمیانە دناڤ قوتابخانێن پەروەردێدا سەرەتایێن، ٥-بەردەوامیا فێربوونا کلاسیک یا پەروەردەیی و لاوازیا جیهانا ئەلکترۆنی و... هتد.

7. ژێدەر

1. Anderson, Benedict. (1983) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, London/New York, Verso.
2. Armstrong, John A. (1982) Nation Before Nationalism, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
3. Barth, Fredrik. (1969) Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference, Long Grove, Illinois: Waveland Press, INC.
4. Benei, Veronique. (ed.), (2005) Manufacturing Citizenship: Education and Nationalism in Europe, South Asia and China, Routledge, Taylor & Francis Group.
5. Breuilly, John. (1982) Nationalism and the State, Manchester: Manchester University Press.
6. Brown, David. (2000) Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicutural Politicies, Routledge.
7. Brown, David. (1999) 'Are there good and bad Nationalism', in: David Brown, Nation amd Nationalism, Routledge.
8. Brubaker, Roges. (2004) Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe, Cambridge: Cambridge University Press.
9. Bruinessen, Martin van. (2003) 'Ehmedi Xani's Men u Zin and Its Role in the Emergence of Kurdish National Awareness', in: Abbas Vali (ed.), Essays on the Origins of Kurdish Nationalism, California: Mazda Publishers, Inc., Costa Mesa.
10. Conner, Walker. (1972), 'Nation-building or Nation-destroying?', World Politics, Vol. 24, No. 3.
11. Conversi, Daniele. (2007) 'Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach', in: Athena S. Leoussi and Steven Grosby, (eds.), Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations, Edinburgh University Press.
12. Etherington, John. (2003) Nationalism, National Identity and Territory: The Case of Catalonia, PhD thesis, Departament de Ciencia Politica i Dret Public, Universitat Autonoma de Barcelona.
13. Özkirimli, Umut. (2010) Theories of Nationalism: A Critical Introduction, Hampshire: Palgrave Macmillan.
14. Gal, Allon. (2007) 'Historical Ethno-symbols in the Emergence of the State of Israel', in: Athena S. Leoussi and Steven Grosby (eds.) Nationalism and Ethnosymolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
15. Guibernau, Montserrat. (1996) Nationalism: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century, Combridge: Polity Press.
16. Mishra, M. Kumar. (2016) 'Elites, Nationalism and Nation-States', International Journal of Humanities & Social Science Studies (IJHSSS), Volume-III, Issue-I.
17. Halliday, Fred. (2006) 'Can We Write a Modernist History of Kurdish Nationalism?', in: Faleh A. Jabar and Hosham Dawod (eds.) The Kurds: Nationalism and Politics, London, San Francisco and Beirut: SAQI.
18. Hobsbawm, Eric. (1983) The Invention of Tradition, Cambridge: Cambridge University Press.
19. Horowitz, Donald. (1985) Ethnic Groups in Conflict, California: University of California Press.
20. Jenkins, Brian and Spyros A. Sofos. (1996) Nation & Identity in Contemporary Europe, London and New York: Routledge, eds..
21. Llobera, Josep. (1999) Recent Theories of Nationalism, Barcelona: University of London.
22. Shils, Edward. (1957) 'Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory', The British Journal of Sociology, Vol. 8, No. 2, Jun.
23. Sinantorunu, Betul. (np) 'Debate on Theories of Nationalism and State Creation', Middle East Technical University.
24. Smith, D. Anthony. (2004) The Antiquity of Nations, Polity Press Ltd.
25. Smith, D. Anthony. (2001) Nationalism: Theory, Ideology, History, Cambridge: Polity Press Ltd.
26. Smith, D. Anthony. (1998) Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism, Taylor & Francis Group, Routledge.
27. Smith, D. Anthony. (1983) Theories of Nationalism, Now York: Holmes & Meier, 2nd ed.
28. Smith, D. Anthony. (1979) Nationalism in the Twentieth Century, Canberra: Australian National University Press.

29. Vali, Abbas. (2003) 'Nationalism and the Question of Origins', in: Abbas Vali (ed.), Essays on the Origins of Kurdish Nationalism, California: Mazda Publishers, Inc., Costa Mesa.
30. Verkuyten, Maykel. (1999) Etnische Identiteit: Theoretische en Empirische Benaderingen, Amsterdam: Het Spinhuis.

31. احمد، محمد رحمان (٢٠٢١)، پەیوەندی نێوان دەستەلات و هێزەکۆمەلایەتەکان لە هەرێمی کوردستاندا، ناوەندی حەمرین بۆ توێژینەوەی ستراتیژی.

32. بارزانی، مەسعود (2020)، بۆ مێژوو، هەولێر، رۆکسانا، چاپی دووەم، تشرینی یەکەم.

33. بارزانی، مسعود (2004)، بارزان: بزوتنەوەی رزگاریخوزای کورد، شۆرشی ئەیلوول ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە – هەولێر.

34. مەلاقادر، محەمەد (2007 خەباتنامە – کورتە مێژووی پارتی و کولتووری بارزانی نەمر، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.

35. علی، جعفر، (٢٠١٣)، ناسیۆنالیزم و ناسیۆنالیزمی کوردی، (چاپخانا رۆژهەلات، هەولێر، چاپی دووەم).

36. خلیل، هەوار تاهر، (2021)، 'رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤا رزگاریخوازی د هەڤگرێکا ناسیۆنالیزمێ دا: شۆرشا ئەیلوولێ (1975-1961) وەک نموونە'، کۆنفرانسێ زانستی نێڤدەولەتی، ئینسکلۆپیدیا پارتی دیموکراتی کوردستان – سەنتەرێ بێشکچی بۆ ڤکۆلینێن مرۆڤایەتی – سەنتەرێ ڤەکۆلینێن جینۆسایدێ، زانکۆیا دهۆک.

37. خلیل، هەوار نێروەیی، (2020)، ئیسلام و مۆدێرنیتە: ڤەکۆلینەکا شرۆڤەکاری دناڤبەرا ژێدەرێن ئیسلامی دگەل جاڤکانیێن مۆدێرنیتە دا، (جنگل، تهران).

38. خەلیل، هیوا مەجید (٢٠١٩)، چەند گوتارێک لەبارەی گەشەسەندنی سیاسی، (چاپخانەی هێڤی).

39. ساڵح، گوران ئیبراهیم (2013)، دۆزی کورد لە بازنەی پەیوەندیەکانی ئەمریکا و عیراق، ١٩٧٥-١٩٩٠، هەولێر.